

Zitting 1978–1979 Nr. 8b

13 954

Herziening van de Wet op de ondernemingsraden

VERSLAG VAN EEN OPENBARE COMMISSIEVERGADERING van de vaste Commissies voor Sociale Zaken, voor Justitie en voor Economische Zaken¹, met vertegenwoordigers van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, de Kritische Nederlandse Ondernemers en met de heer Lod. S. Beuth

9 januari 1979

De **Voorzitter**: Dames en heren! Ik open deze hoorzitting en heet u gaarne van harte welkom in de Eerste Kamer, in het bijzonder degenen die normaal niet in dit huis verkeren. Ter linkerzijde hebben degenen plaatsgenomen die gehoord willen worden en ons door middel van schriftelijke stukken over hun mening hebben geïnformeerd. Dat zijn een delegatie van de Nederlandse Raad van Werkgeversverbonden, de Kritische Nederlandse Ondernemers, de heer Beuth uit Den Haag en een lid van de ondernemingsraad van Philips Nederland. Zij krijgen in deze volgorde de gelegenheid hun mening toe te lichten.

Ter rechterzijde zitten de overige leden van de vaste Commissies van Sociale Zaken, Justitie en Economische Zaken en andere belangstellende Eerste-Kamerleden. Ik presideer deze zitting omdat het Ministerie van Sociale Zaken de eerste ondertekenaar is van het te bespreken wetsontwerp. Achter deze tafel ziet men de voorzitters, vice-voorzitters en de griffier van de vaste Commissies voor Sociale Zaken, Justitie en Economische Zaken, voor zover vandaag op een dag dat er geen openbare vergadering is aanwezig in deze Kamer.

De belangstelling voor het parlementaire werk in het algemeen en voor de democratisering van het bedrijfsleven in het bijzonder verheugt ons. Er zijn uiteraard bijzondere redenen voor deze hoorzitting, omdat een dergelijke zitting in dit huis een zeldzaam verschijnsel is. Tot die redenen behoorden onder meer de volgende overwegingen. De eerste is dat het wetsontwerp in de Tweede Kamer nogal ingrijpend is gewijzigd. De tweede is dat er een aantal verzoeken uit de maatschappij is gekomen om de mening over dit gewijzigde wetsontwerp (13 954) met betrekking tot herziening van de Wet op de ondernemingsraden aan deze Kamer kenbaar te maken.

Wellicht ten overvloede willen wij u de taak en de mogelijkheden van onze Kamer nog eens zeer in het kort verduidelijken. Een in de Tweede Kamer aangenomen en eventueel gewijzigd wetsontwerp komt na enige tijd in deze Kamer, die het kan aannemen of verwerpen en derhalve niet kan wijzigen. Deze Kamer overweegt bij haar oordeelsvorming ook de maatschappelijke reacties op het aan de overzijde aangenomen wetsontwerp. Daarnaast kunnen toelichtingen op, of uitleg over die onderdelen van de wet, welke daartoe aanleiding geven, aan de Regering worden gevraagd.

¹ Samenstelling der Commissies:

a. *Sociale Zaken*:

Kloos (P.v.d.A.), Versloot (P.v.d.A.), Franssen (C.D.A.), (Voorzitter), Vacature (C.D.A.), Louwes (V.V.D.), Van Tets (V.V.D.), Van Kleef (P.P.R.), Kremer (C.P.N.), Meuleman (S.G.P.), Van der Jagt (G.P.V.), Vogt (P.S.P.), Maris (-).

b. *Justitie*:

Mevrouw Van der Meer (P.v.d.A.), Van Krimpen (P.v.d.A.), Diepenhorst (C.D.A.), W. F. de Gaay Fortman (C.D.A.), (Voorzitter), Voûte (V.V.D.), Heijne Makkreel (V.V.D.), B. de Gaay Fortman (P.P.R.), IJmkers (C.P.N.), Meuleman (S.G.P.), Van der Jagt (G.P.V.), Vogt (P.S.P.), Maris (-).

c. *Economische Zaken*:

Mol (P.v.d.A.), (Voorzitter), De Cloe (P.v.d.A.), Von Meijenfeldt (C.D.A.), Terwindt (C.D.A.), De Jong (V.V.D.), Zoutendijk (V.V.D.), Trip (P.P.R.), Kremer (C.P.N.), Meuleman (S.G.P.), Van der Jagt (G.P.V.), Vogt (P.S.P.), Maris (-).

Wat de gang van zaken betreft, merk ik op, dat de commissieleden thans gaan horen. Zij luisteren en gaan niet in discussie. Wel kunnen zij verduidelijkingen op uw toelichting vragen. Het is niet de bedoeling dat de kamerleden hier reeds hun oordeel geven, of dat u dat oordeel aan hen vraagt. Zij zullen het naar voren gebrachte in hun overwegingen betrekken, te weten in de fracties, in de vaste commissies bij de voorbereiding van het wetsontwerp en eventueel bij de openbare behandeling. De woordvoerders worden verzocht hun inbreng vanaf het spreekgestoelte te willen geven. Interrupties naar aanleiding van eventuele onduidelijkheden in de inbreng kunnen via de interruptiemicrofoons worden gedaan.

Ik nodig thans de heer Van Veen als woordvoerder van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden uit zijn toelichting te komen geven.

RAAD VAN NEDERLANDSE WERKGEVERSVERBONDEN

De heer **Van Veen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkel woord ter inleiding spreken. In de achter ons liggende maanden heeft de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden zich een- en andermaal gemengd in de discussie over de problematiek van de Wet op de ondernemingsraden en de wijziging van die wet. Wij zijn hierover meermalen in de publiciteit geweest. Wij hebben gemeend om, nadat de gedachtenwisseling – het 'gemeen overleg' – aan de overzijde van het Binnenhof was afgerond, een adres aan de Eerste Kamer te moeten schrijven naar aanleiding van het wetsontwerp, zoals het na de behandeling in de Tweede Kamer eruit is komen te zien. Wij hebben daarvoor twee redenen. De eerste is, dat wij, ook tegenover de Eerste Kamer der Staten-Generaal, duidelijk nog eens schriftelijk en mondeling willen uiteenzetten, welke onze fundamentele bezwaren tegen dit wetsontwerp zijn. Die fundamentele bezwaren hebben bij een belangrijk deel van onze leden de vraag om een verwerping van dit wetsontwerp aan de orde gesteld. Opmerkingen uit onze ledenkringen van praktische en principiële aard over het functioneren van de ondernemingsraden-nieuwe-stijl, zoals terug te vinden in het onderhavige wetsontwerp, zijn daarbij gemaakt. Ook is een aantal kanttekeningen bij onduidelijkheden in het wetsontwerp gemaakt. Wat de fundamentele kritiek op het wetsontwerp betreft, volsta ik met te verwijzen naar onze brief van 20 november jl. Daarin hebben wij aan de Eerste Kamer nog eens duidelijk gemaakt, dat de kritiek zich niet richt tot het instituut van de ondernemingsraad als zodanig, integendeel. De ondernemingen en onze organisaties zijn in de achter ons liggende jaren de geheel herziene Wet op de ondernemingsraden van 1971 positief tegemoet getreden. Wij hebben dan ook in de SER gepoogd om een advies aan de Regering uit te brengen, gericht op de verbetering van het functioneren van de ondernemingsraad.

In de brief van 20 november jl. hebben wij duidelijk gemaakt, dat wij vinden dat de wetgever met betrekking tot het functioneren van de ondernemingsraad de gehele problematiek van de medezeggenschap te geïsoleerd heeft benaderd. In de tweede plaats heeft men onvoldoende gelet op de effecten van nieuwe bepalingen en voorstellen met betrekking tot de medezeggenschap op de besluitvorming en de beleidsvoering van de onderneming. Men is voorbijgegaan aan de verschillen in ontwikkeling van de ondernemingsraden tussen de diverse bedrijfstakken en binnen de bedrijfstakken. Ook heeft men geen acht geslagen op de aanbevelingen die wij ter zake van de samenstelling van de ondernemingsraad hebben gedaan in het SER-advies.

Wij zijn in onze brief van 20 november tot de conclusie gekomen, dat het wetsontwerp weliswaar een aantal duidelijke verbeteringen bevat ten aanzien van de huidige wet, maar dat het niettemin heel belangrijke bezwaren oproept bij grote delen van het bedrijfsleven, zodanig dat een aantal van onze leden de roep hebben geuit, het wetsontwerp niet te aanvaarden. Wij blijven deze mening toegedaan, ook na datgene wat er in de Tweede Kamer

met het wetsontwerp is gebeurd. Die praktische bezwaren hangen voor een niet onbelangrijk deel samen met de verzelfstandiging van de ondernemingsraad, de uitbreiding van de bevoegdheden en de aan hem te verstrekken informatie.

De zorg die men in die kring vooral heeft, is dat het functioneren van de ondernemingsraad door het wetsontwerp eerder zal worden belemmerd dan bevorderd. Degenen die ons hierin wel enigszins gelijk geven, kunnen wel veronderstellen dat dit alles in de praktijk zal meevallen, maar wanneer wij het wetgevend produkt bekijken, moet ik zeggen, dat het standpunt van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden is en blijft, dat wij grote bezwaren tegen dit wetsontwerp hebben op grond van een aantal fundamentele overwegingen. De heer Pruijt zal straks daarover iets naders zeggen.

Ter wille van de tijd wil ik een ogenblik stilstaan bij de tweede reden waarom wij hier zijn. Er is terecht gezegd, dat de Eerste Kamer een heel bijzondere positie inneemt, afwijkend van die van de Tweede Kamer. Het gaat namelijk om de beoordeling van het gehele wetsontwerp. Niettemin hebben wij het gevoel, dat er, mede als gevolg van de discussies in de Tweede Kamer en de amenderingen aldaar op een aantal artikelen in de wet, toch vaagheden zijn ontstaan. Het zou belangrijk zijn, dat in de gedachtenwisseling met de bewindslieden in de Eerste Kamer die onduidelijkheden naar voren konden worden gebracht, opdat zij wellicht kunnen worden opgeheven.

In artikel 6, lid 1, laatste volzin, gaat het over de mogelijkheid van plaatsvervangende ondernemingsraadsleden. Wij hebben heel duidelijk de indruk gekregen, dat het de bedoeling is, dat er in een zeer beperkt aantal gevallen van die plaatsvervangende leden gebruik zal worden gemaakt. Niettemin is dit nergens in het wetsontwerp duidelijk omschreven. Dit punt is in de discussie in de Tweede Kamer enigszins vaag gebleven. Wij zouden het erg op prijs stellen, indien ter zake duidelijk wordt, dat het er inderdaad om gaat, de toepassing van het instituut van plaatsvervangende leden zo beperkt mogelijk te houden.

Artikel 12, lid 1, opent de mogelijkheid, dat de ondernemingsraad 'en bloc' aftreedt dan wel volgens een rooster. Dit staat in het wetsontwerp. Hoe dit moet worden vastgelegd, staat nergens. Om verwarringen te voorkomen, verdient het aanbeveling, dat er ter zake een bepaling in het reglement van de ondernemingsraad wordt opgenomen, opdat de voorzitter van de ondernemingsraad, de ondernemer, weet waaraan hij toe is, wanneer hij ondernemingsraadsleden ontmoet.

Artikel 23 is in de Tweede Kamer geamendeerd. Afgaande op de Handelingen van de Tweede Kamer ter zake is er bij ons wat onduidelijkheid ontstaan ten aanzien van de bedoeling van artikel 23a, lid 1, eerste volzin. Dit is mede veroorzaakt door het gebrek aan toelichting. Het zou te ver voeren en mijn betoog zou te technisch worden, wanneer ik dit nu uiteenzette. Het zou goed zijn, als er ter zake duidelijkheid ontstond, namelijk dat die wijziging betrekking heeft op een quorumbepaling. De wijziging heeft betrekking op de vraag, in hoeverre de directie van de onderneming met een deel van de ondernemingsraad zou kunnen 'vooroverleggen'.

Een belangrijk punt van procedurele aard betreft artikel 26, lid 1, juncto artikel 36, lid 6. Op twee plaatsen in het wetsontwerp wordt voor de ondernemingsraad een rechtsgang gecreëerd: beroep, wanneer de ondernemer afwijkt van het advies van de ondernemingsraad, op het Gerechtshof in Amsterdam en beroep, een algemene mogelijkheid, wanneer er een geschilpunt is over de toepassing van de wet, op de kantonrechter. Mede door de discussie in de Tweede Kamer is er enige onduidelijkheid ontstaan over de relatie tussen het ene beroepsrecht en de andere rechtsgang. Wij vinden het erg nuttig, dat er in de gedachtenwisseling met de Minister nog eens op dit punt wordt gewezen.

Artikel 25, lid 1, spreekt over de onderwerpen waarover de ondernemingsraad advies dient uit te brengen. Niet is in de Tweede Kamer exact duidelijk geworden, noch is komen vast te staan, dat in die ondernemingen die zich als functie ten doel stellen het verstrekken van leningen, het doen van beleg-

gingen, het plaatsen van pandbrieven en het uitschrijven van obligatieleningen van de Tweede Kamer ter zake is er bij ons wat onduidelijkheid ontstaan andere onderneming waarvan het niet de specifieke functie is het doen van beleggingen en dergelijke. Het zou goed zijn, wanneer bij de behandeling van het wetsontwerp dit punt nadrukkelijk wordt uitgesproken en dat wordt vastgelegd, dat het niet de bedoeling is, dat artikel 25, lid 1, onderdelen h en i, van toepassing is op die onderneming wier specifieke functie het doen van beleggingen etcetera is.

Deze praktische punten met betrekking tot een aantal vaagheden willen wij graag bij de behandeling van het wetsontwerp aan de orde gesteld zien. De zojuist door mij gemaakte opmerkingen zijn op schrift gesteld. Ik wil ze u, mijnheer de Voorzitter, overhandigen en in uw bijzondere aandacht aanbevelen.

De heer **Pruijt**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de twee organisaties die samen de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden vormen, namelijk het VNO en het NCW, bestaat er ten aanzien van het wetsontwerp op de ondernemingsraden eigenlijk weinig verschil in gevoelens. In zoverre is er misschien nauwelijks aanleiding, hier twee woordvoerders te hebben.

Het feit, dat ik het toch op prijs stel een paar dingen te zeggen, vloeit eruit voort dat ik het NCW mag vertegenwoordigen. Het NCW heeft, wellicht nog wat meer dan bij het VNO het geval is, leden uit de gebieden van de middelgrote en de kleinere ondernemingen in Nederland. De vraagstukken spelen daarbij wellicht met andere accenten een rol dan bij de zeer grote ondernemingen het geval is.

Het is voldoende bekend dat het NCW steeds de onderneming heeft benaderd als een samenwerkingsverband en vanuit dat samenwerkingsverband ook de ondernemingsraad als een uiterst welkom instituut is tegemoet getreden. Wanneer bij een dergelijke opstelling sprake is van een behoefte aan versterking van de taak van de ondernemingsraden en wellicht ook van een zekere verzelfstandiging, dan spreekt het vanzelf dat niet vanuit een negatieve instelling ten opzichte van deze zaak wordt gestart. De gedachte van het samenwerkingsverband moet echter wel in voldoende mate tot uiting komen in taak en samenstelling van de ondernemingsraad. Wij moeten nu helaas constateren dat de wijze, waarop de gedachte van de taakverzwaring en de verzelfstandiging in dit wetsontwerp is gerealiseerd, zodanig is dat er vooral voor de kleinere en middelgrote ondernemingen belangrijke problemen rijzen uit het oogpunt van een goede samenwerking en een goede organisatie binnen het bedrijf.

Ik zal dat op één punt nog wat toelichten. De heer Van Veen heeft de grote lijnen al getrokken. Het gaat dan om het feit dat er een neiging bestaat, het verschil te bagatelliseren tussen de overlegvergadering, zoals wij die tot dusverre hebben gekend, en de verzelfstandigde ondernemingsraad, zoals die nu in het wetsontwerp wordt gepresenteerd. Men heeft dan de neiging, te zeggen dat het meer een formele zaak is en dat het materieel niet zo veel uitmaakt. In de praktijk gaat het echter bijzonder veel uitmaken, vrees ik, en wel in de zin dat, wanneer een verzelfstandigde ondernemingsraad heeft vergaderd en een besluit heeft genomen, onherroepelijk de noodzaak aanwezig zal zijn om de ingenomen standpunten terstond te publiceren en naar de achterban door te geven. Dat gebeurt dan op een moment dat de overlegvergadering nog niet heeft plaatsgevonden. Wij zijn van mening dat daardoor een ernstige frustratie van het overleg dreigt. Die frustratie betreuren wij in hoge mate.

Binnen afzienbare tijd zullen stellig regels worden getroffen voor de nog kleinere ondernemingen, met minder dan 100 werknemers. Het is van uitermate groot belang, indien er niet over werd gedacht, deze wet ook van toepassing te verklaren voor die kleine ondernemingen.

Mevrouw **Vonk-van Kalker** (PvdA): De heer Van Veen heeft gesproken van een belangrijk deel van zijn leden dat tegen aanneming van dit wetsontwerp zou zijn. Wat wil het andere deel van zijn leden? Willen die dat wij het wél aannemen? In welke zin moeten de verduidelijkingen dan gevraagd en uitgelegd worden?

De heer **Van Veen**: Wij hebben in onze interventies met betrekking tot dit wetsontwerp, gericht tot de Tweede Kamer, heel duidelijk gepoogd, het wetsontwerp zodanig te doen herzien dat het in de richting van onze doelstellingen zou komen. Dat is helaas niet gelukt. Naar aanleiding van dit resultaat hebben wij ons intern, als Raad van Werkgeversverbonden, gezamenlijk beraden op de vraag hoe onze verdere standpuntbepaling moet zijn. In die standpuntbepaling is heel duidelijk gebleken dat een belangrijk deel van onze leden zeggen dat zij graag het wetsontwerp verworpen zien. Anderen zeggen daarentegen dat, nu het wetsontwerp in de Tweede Kamer is aanvaard, zij in ieder geval willen zien dat een aantal praktische bijstellingen, interpretaties en correcties, die in de praktijk nodig mochten blijken, dienen te worden aangebracht. Ik heb geprobeerd die twee nuances in mijn interventie naar voren te brengen.

De heer **Trip** (PPR): De heer Van Veen heeft in zijn inleiding begrijpelijkerwijze verwezen naar de brief van 20 november. Hij heeft vooral gesproken over de bij amendement toegevoegde bepalingen over de informatie. Nu staat er in de brief dat die bepalingen onpraktisch en moeilijk uitvoerbaar worden geacht. Kan de heer Van Veen dat nog eens toelichten? Het is mij niet helemaal duidelijk.

De heer **Van Veen**: De heer Huntjens, die deel uitmaakt van de voorbereidingscommissie, kan dat in dit geval beter doen.

De heer **Huntjens**: Er is gevraagd waarom wij vooral de aangebrachte amenderingen van de Tweede Kamer met betrekking tot de informatieverstrekking onpraktisch en onwerkbaar vinden. Die amenderingen gaan er teveel van uit dat vooral de wat kleinere ondernemingen meerjarenplannen en begrotingen opstellen. Dat is echter niet waar, want daarvoor is het apparaat van de kleine ondernemingen niet geschikt. Wanneer men zo iets in een wetsontwerp zet, zal er een grotere aandrang op dit soort ondernemingen worden uitgeoefend om toch dit soort begrotings- en meerjarenplannen op te stellen. Deze opmerkingen betroffen de kant van de onderneming.

Wat de kant van de ondernemingsraden betreft, zijn wij na uitvoerig beraad en gekeken hebbend naar de praktijk, tot de conclusie gekomen dat de ondernemingsraden door deze informatie en door de hoeveelheid informatie, die op grond van de wet moet worden verstrekt, totaal bedolven kunnen raken onder deze informatie, zodat hun oordeelsvorming daardoor eerder wordt belemmerd dan bevorderd. Om die redenen hebben wij deze bepalingen hoogst onpraktisch genoemd.

De heer **Nagel** (PvdA): De heer Huntjens zegt dat de ondernemingsraden worden bedolven onder de informatie en dat zij daardoor niet goed kunnen functioneren. Heeft hij de overtuiging dat de ondernemingsraden dat zelf ook vinden?

De heer **Huntjens**: Die overtuiging hebben wij wel degelijk gekregen. Het is meermalen voorgekomen dat leden van ondernemingsraden hebben bedankt tijdens de zittingsperiode vanwege de onverwerkbare hoeveelheid informatie en vanwege het aantal zaken dat in de ondernemingsraad aan de orde kwam. Het is meermalen voorgekomen dat leden om die redenen hebben bedankt voor het lidmaatschap.

VERENIGING KRITISCHE NEDERLANDSE ONDERNEMERS

De heer **Zeegers**: Na mij zullen nog spreken de heren Hoegen Dijkhof en Van Heijningen.

Onze organisatie kan men economisch gezien zo plaatsen, dat wij aanhangers zijn van de sociale-markteconomie, dat wil zeggen dat de markt en de

particuliere onderneming hun functie dienen te behouden met inachtneming van bepaalde maatschappelijke en sociale desiderata. Wij zijn op zich zelf – dat zal ook blijken uit de woorden van de heer Hoegen Dijkhof – helemaal niet tegen overleg met de werknemers.

Bij lezing van de stukken is het ons een raadsel dat deze zaak zo in het middelpunt van de belangstelling is komen te staan. Naar onze mening zijn de problemen, waarvoor wij zaten, niet van dien aard dat men nu reeds na zo korte tijd tot wetswijziging moest overgaan. Bij herhaling en op verscheidene plaatsen is al opgemerkt dat dit een van de voorwaarden is – zo werd dat althans begrepen – voor de vakbeweging om mee te werken aan de maatregelen die de Regering wil nemen om orde op zaken te stellen op financieel en economisch gebied.

Ons eerste bezwaar richt zich tegen het begrip onderneming. Hieronder wordt verstaan elk in de maatschappij als zelfstandige eenheid optredend organisatorische verband waarin krachtens arbeidsovereenkomst arbeid wordt verricht. Er is een geschil geweest over de vraag of er een ondernemingsraad moest komen bij het Leger des Heils. Hieruit blijkt al op welke verkeerde weg men is.

Een onderneming is altijd nog – ik ken geen bedrijfs-economische geschrift waarin het anders staat – een organisatie die op winst gericht is. Non-profit-organisaties vallen hier ook onder. Men moet zich voorstellen wat dit in de praktijk kan betekenen. De kwestie van het Leger des Heils is slechts een symptoom. De mensen die er aangenomen zijn voor allerlei werkzaamheden, vaak krachtens het karakter van het Leger des Heils van zeer eenvoudige aard en mensen die men een maatschappelijke handreiking wil doen door hun als werknemers te laten fungeren, zouden in een ondernemingsraad aan bod moeten komen.

Niet alleen hierbij, maar ook bij kerkelijke en maatschappelijke organisaties, geldt dat het gaat om mensen wie men moet vragen, als zij een kans hebben in de ondernemingsraad te komen, of zij instemmen met de doelstelling ervan. Als men dit vraagt, kan allicht het woord Berufsverbod vallen. Vraagt men het niet, dan bestaat de kans dat een soort van Doppelgewalt ontstaat. Enerzijds is er dan een verenigingsraad die bevoegdheden heeft en anderzijds is er een ondernemingsraad die ze ook heeft. Omdat de verenigingsraad op ideële basis wordt gekozen en de ondernemingsraad uit de mensen die werknemers zijn en meestal geen eisen plegen te stellen van politieke of godsdienstige overtuiging, kunnen beide het geheel oneens zijn.

Deze situatie is bedenkelijk, met name voor de organisaties die kerkelijk of maatschappelijk een bepaalde kleur dragen.

Ons tweede bezwaar richt zich tegen het gebrek aan differentiatie. Het is niet te ontkennen dat het groot verschil maakt of men met de ene of de andere onderneming te doen heeft. De ene kan hoger geschoold personeel hebben dat duurzaam bij zo'n organisatie blijft. De andere kan in meerderheid ongeschoolde mensen hebben die een vlottende laag vormen. Hierbij komt nog het verschil tussen industriële en dienstverlenende organisaties. Voor de laatste is het bijzonder moeilijk tot een ondernemingsraad te komen, zoals de heer Hoegen Dijkhof straks zal uiteenzetten.

De eenvormigheid speelt hier parten en maakt dat men ondernemingsraden niet zo kan opleggen als nu gebeurt, maar eens moet aanzien hoe dit uit het bedrijfsleven opbloeit. Er bloeit heus wel wat op, want er is bereidheid genoeg. Dit hebben wij ook gehoord van de werkgevers die zoëven aan het woord waren.

Voor ons is ook van belang geweest dat de ondernemer uit de ondernemingsraad is verwijderd. Dit begrijpen wij niet. De ondernemer is zeker in de grote bedrijven ook werknemer van het bedrijf.

Volslagen onbegrijpelijk is voor ons het standpunt dat door het CDA in de Tweede Kamer is ingenomen. Ik heb mij enigermate verdiept in de sociale cijfers op protestants en katholiek gebied. Voor zover ik deze ken, meende ik dat de gedachte heerste dat er samenwerking moest zijn tussen ondernemer en werknemers. Het verwijderen van de ondernemer uit de ondernemingsraad is er een symptoom van dat men een andere kant uitstuurt dan de christelijk-sociale beweging van huis uit.

Van de zijde van de PPR is in de Tweede Kamer opgemerkt dat men aanstuurt op een bestuur van de ondernemingen door arbeiderscolleges. Het is ieders goede recht, hierop aan te sturen. Het is echter ook het goede recht van degenen die van huis uit anders hebben geleerd en nog van overtuiging zijn dat de maatschappij staat en valt met de particuliere onderneming zoals wij deze kennen in de Westerse maatschappij, hiertegen overwegende bezwaren te hebben.

Ik wil nu iets zeggen over de bevoegdheden. Er is heel lang gediscussieerd over de kwestie of de voorzitter al dan niet in de ondernemingsraad moest. Hierover zou zelfs bijna een kabinetscrisis zijn ontstaan, als ik het goed heb begrepen. Deze kwestie heeft teveel aandacht gekregen, want belangrijker zijn de bevoegdheden die de ondernemingsraad heeft gekregen. Deze zijn in de wet opgesomd en zijn niet gering.

Voor mij is de vraag hoe deze zijn te realiseren. Blijft er nog iets over van het zelfstandige ondernemersschap? Hierin zit naar mijn mening het probleem. De ondernemer heeft iets van degene die waagt, die het alleen durft, die iets ziet waarvan hij het gevoel heeft dat hij dat moet doen. Dit moet op verantwoorde wijze gebeuren; het moet niet gokken worden. Op een gegeven ogenblik zegt een ondernemer echter dat in een bepaalde concrete situatie een bepaalde daad moet worden gesteld.

Als men nieuwe wegen wil inslaan – dit moet van tijd tot tijd overal gebeuren, ook in ondernemingen – loopt men begrijpelijke gevaren. Het is beslist geen verwijt dat de werknemers aarzelender zullen zijn en geneigd zullen zijn, dit af te remmen, omdat zij terecht denken aan hun belang hierbij, zoals behoud van werkkring. Uit begrijpelijke, menselijke en te respecteren overwegingen kunnen deze mensen terughoudend zijn, als het om nieuwe wegen gaat.

Hiervoor is een procedure bedacht. Deze zaak kan ten slotte bij de ondernemingskamer komen. De vraag is hoe lang dit kan gaan duren. Het moet met de meeste spoed gebeuren, maar zoiets vergt toch nog tijd. De heer Zijlstra heeft er als minister en in zijn tegenwoordige functie als President van De Nederlandsche Bank bij herhaling op gewezen dat het bedrijfsleven slagvaardig moet zijn en kunnen zijn.

Hierbij komt een tweede bezwaar. De ondernemingskamer moet toetsen. Hierin zit een punt waarmee ik als jurist moeite heb. Ik weet dat de rechterlijke macht kan toetsen en dat zij marginaal toetst. Tot dusver werd er, als ik het goed zie, getoetst op rechtmatigheid, dus in het geval dat een ondernemer zijn verplichtingen niet was nagekomen. Nu wordt het zo dat de toetsing op de doelmatigheid zal geschieden, dus wordt bezien of de ondernemer juist heeft gehandeld. Dit kan pas veel later blijken.

Hoeveel respect ik ook heb voor de rechterlijke macht in het algemeen en ook voor de ondernemingskamer, ik ben van mening dat zij met een te grote verantwoordelijkheid wordt belast als haar de laatste beslissing inzake de vraag of de initiatieven van de ondernemer moeten worden gehonoreerd, wordt opgelegd.

Ik heb bepaalde dingen gezegd die niet van vandaag of gisteren zijn. Ik heb hierop nog eens nageslagen het vermaarde boek van Bonger 'Problemen der democratie', waarin juist over deze vraagstukken wordt gesproken. De heer Bonger wijst erop – hij is hiervan een grote voorstander – dat het grootbedrijf in zijn wezen autocratisch is. Men kan allerlei remmingen aanleggen en dat is goed, maar men moet niet de mogelijkheden van de democratie erin overschatten.

Verder wijst de heer Bonger erop, als hij spreekt over de Bedrijfsradenwet die na de Eerste Wereldoorlog in Duitsland werd ingesteld, dat het zo jammer is dat de ondernemer er juist uitgelaten is. Hij acht dit een ernstige fout. Het is lang geleden, maar ik meen dat deze waarheden van dien aard zijn dat het de moeite waard was, deze nog eens in herinnering te brengen.

Naar ons gevoelen komen wij hiermee een flinke stap in de richting van een arbeidersregering. Het is ieders recht dit voor te staan, maar wij staan het particuliere bedrijfsleven voor, niet om het bedrijfsleven zelf, maar omdat het land nog moet worden gevonden, waar men de bedrijven door arbeiders laat regeren met behoud van de democratische vrijheden in meest algemene zin.

De heer **Van Heijningen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Veen is begonnen met te zeggen dat een deel van zijn leden op het standpunt staat dat deze wet er helemaal niet moet komen. Dit is ook het standpunt van het KNO. Uw Kamer is een omstreden instelling. Al meer dan een mensenleven strijdt men over de vraag of de Eerste Kamer nog wel een doel heeft en een zin. Heeft de Eerste Kamer bestaansrecht?

Ik ben van mening dat dit wel degelijk het geval is vanwege de wijze waarop de Kamer wordt samengesteld, getrapte verkiezingen en omdat de meeste leden hun sporen in het maatschappelijke bestel hebben verdiend, zodat zij minder gevoelig zijn voor de waan van de dag. De wijsheid van de senatoren moge hier spreken en moge de Eerste Kamer ertoe leiden, deze dwaasheid van de dag af te wijzen.

Wat is het geval? De ondernemingsraden fungeren pas enkele jaren. Deze boorling, die zijn bestaansrecht nog moet aantonen, wordt nu al opgetuigd met een bevoegdheid die alleen de ondernemer toekomt. Dit kan natuurlijk niet anders dan moeilijkheden veroorzaken. Dat is des te pijnlijker omdat het probleem is: Hoe kunnen wij ons bedrijfsleven in ons land met alle moeilijkheden in stand houden? Juist op dit moment wordt deze aanval op het bestaan van het bedrijfsleven gedaan. Dit geeft ons grote zorgen en ons vertrouwen is dus bij deze Kamer vanwege de reeds genoemde omstandigheden, dat zij hier niet in zal vliegen.

Ik wil dan nu enkele artikelen behandelen. Bij voorbeeld artikel 9, lid 2 b. Daar staat: ongewijzigd. Was het niet een prachtige gelegenheid geweest voor de wetgever om de discriminatie die hierin zit, weg te nemen? Ik kom straks nog op de discriminatie, die bij deze wet in artikel 28 wordt geboden. Hier vindt men echter de discriminatie in de wet zelf. Het systeem is, dat een kandidatenlijst kan worden ingediend door degenen die lid zijn van erkende vakorganisaties. Wel, wij weten wie dat zijn. Daarnaast is een derde gedeelte van de werknemers of meer bevoegd ook nog een lijstje in te dienen. Dat kan. Dat mag, maar dan moeten er ten minste 30 handtekeningen zijn.

Dit is toch een discriminatie, die ongehoord is. Wij weten allen – dat is een statistisch gegeven – dat de vakbonden, hoe nuttig zij ook zijn en hoe ijverig zij over ons welzijn waken, toch nooit meer dan maximaal een derde van het aantal loontrekkenden weten te verzamelen achter hun vaandel.

Geeft het dan pas een dergelijke minderheid in deze ondernemingsraden, die met zo'n grote bevoegdheid zijn toegerust, een meerderheidspositie te verlenen? Dit is ongehoord. Dit is een discriminatie waar uw Kamer, door-drenkt van democratische beginselen, zeker een eind aan zal maken.

Ik wil u wijzen als leidraad op artikel 15 van de Wet op het algemeen verbindend en onverbindend verklaren van de collectieve arbeidsovereenkomsten, waarin uitdrukkelijk staat dat een c.a.o. niet door de Minister verbindend mag worden verklaard wanneer deze c.a.o. beoogt voordelen toe te spelen aan georganiseerden. Dit is een uitvloeisel van een algemeen rechtsbeginsel, dat men in Nederland zich vanuit een democratisch beginsel verzet tegen bevoordeling van georganiseerden, – let wel! – werknemers, die georganiseerd zijn zoals een bepaalde groepering dat graag ziet. Dat is een onaanvaardbaar beginsel, waarvan men de uitwerking hier vindt. Dit kan dus niet.

Ik kom vervolgens op artikel 28, dat juist gaat over de discriminatie. Ik heb gezegd: Uw Kamer is er om ons volk te behoeden voor de waan van de dag, waar de Tweede Kamer helaas erg aan bloot staat. Als de televisie een of ander probleempje opwerpt, dan rennen de kamerleden naar de voorzitter wie het eerst is om vragen in te dienen. Dan kunnen zij een graantje in de publiekheid meepikken, die dan zo heerlijk ligt. Uw Eerste Kamer staat hierboven.

Welnu, dit is ook een dwaas artikel. Wat is discriminatie? Er mag geen discriminatie plaatsvinden. Ik heb hier al een vormpje van discriminatie aangegeven, maar blijkbaar ziet de wetgever daar geen discriminatie in. Dat is dan wel discriminatie.

Verder staat erin – natuurlijk moet dat erin – in het bijzonder de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de onderneming. Welnu, ik zou dan willen wijzen op iemand die ervaring heeft met dit beginsel in het bedrijfsle-

ven, namelijk Solzjenitsin, die in zijn beroemde brief de machthebbers in het Kremlin gewezen heeft op de vernederende en onaanvaardbare toestand waarin in de Sovjet-Unie de werkende vrouw verkeert, omdat zij, onder aanroeping van het beginsel van gelijkheid, de meest vernederende werkzaamheden moet verrichten. Dat is de praktijk. Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. Laten wij aan deze dwaasheden niet beginnen!

Artikel 31 is wel een zeer vergaand artikel. De ondernemer is verplicht desgevraagd aan de ondernemingsraad en de commissies van die raad tijdig alle inlichtingen en gegevens te verstrekken die deze voor de vervulling van hun taak redelijkerwijs nodig hebben. Wat is dit? Dit is zo onbepaald en zo ruim, dat dit de deur open zet voor allerlei querulantie en voor rechtsgedingen, die volkomen overbodig zijn en waarop niemand het antwoord kan geven. Waar ligt de grens? Men is dus volkomen aan de willekeur overgeleverd. Ik heb ook eerbied voor de rechterlijke macht, maar wanneer de rechterlijke macht geroepen wordt niet om recht toe te passen, maar om belangen af te wegen, dan is dit willekeur. Daar is de rechter niet op toegerust. Hij kan dat niet.

Dit artikel is beslist onaanvaardbaar. Het werkt in de praktijk ook niet of geeft aanleiding tot alle mogelijke procedures, waarbij de ondernemingsraad de querulantie ten top kan voeren zonder dat het een cent kost, want de rechter mag nimmer, ook bij misbruik van procesrecht, een kostenveroordeling uitspreken.

Artikel 32 – ik neem de artikelen maar in volgorde door; eigenlijk verdient elk artikel een dergelijke kritische beschouwing, maar ik ben mij ervan bewust dat het te veel tijd zal kosten en ervan overtuigd dat de Kamer dit toch afwijst – zegt dat de Raad op verzoek van een naar zijn oordeel – het gaat over de SER – voldoende representatieve organisatorische vertegenwoordiging kan etc. Kijk, daar hebben wij al leergeld mee betaald bij de PBO-wetgeving. Daar staat precies dezelfde clausule in, namelijk de toverformule, dat de organisaties die naar het oordeel van de SER representatief zijn, gehoord worden. Zij kunnen een verzoek indienen en zij zijn ontvankelijk in hun verzoeken.

Maar wie maakt dit uit? Dat maakt de SER uit. Wanneer men de geschiedenis van de schappen – ook al weer een overwonnen standpunt; ook waar tevergeefs werd gewaarschuwd tegen de waan van de dag door mensen die het konden weten en beter inzicht hadden dan de lieden die toen de wetgevende macht bemanden – overziet en ziet, hoe men toen schappen in het leven riep, dan blijkt dat het een keer gebeurde omdat de organisatie een meerderheid van werkgevers achter zich had. Als men dat niet haalde, dan keek men naar de omzetter. Had men een organisatie met maar enkele werkgevers, maar die een grote omzet haalde, dan zei men: Dat is representatief. Men kan daarmee dus alle kanten op.

Wat is representatief? Representatief is datgene, wat ik als representatief wil beschouwen. Dat is willekeur, waar wij niet aan mogen beginnen. Dit hoort in een rechtstaat niet thuis.

Artikel 37 handelt over de bedrijfscommissie. Ik heb hier een paar kanttekeningen bij geplaatst: Dwang. Ondeskundigheid. Geen verantwoordelijkheid. Er is geen enkele garantie, dat de bedrijfscommissie binnen de grenzen van wat wij redelijk en fatsoenlijk en aanvaardbaar achten, zal blijven. Er is geen enkele grens aan de werkwijze, aan het beleid dat men in acht moet nemen, gesteld in de wet. Het gaat niet aan een lichaam, dat ongecontroleerd werkt zodanig te behangen met bevoegdheden, dat het praktisch alles kan doen. Er is geen enkele garantie voor, dat de bedrijfscommissies zullen worden bezet door deskundigen. Want wie zijn de deskundigen? Eigenlijk de ondernemers, maar laten wij eerlijk zijn: een echte ondernemer heeft geen tijd voor deze onzin. Die is in zijn bedrijf. Hij staat op de commandobrug om het bedrijf te leiden. Die gaat niet zijn dagen besteden met het zitten in bedrijfscommissies om volkomen nutteloos werk te doen.

De heren en dames van de bedrijfscommissie hebben geen enkele verantwoordingsplicht. Zij dragen geen verantwoordelijkheid. Ik wil herinneren

aan wat Van Heutz eens heeft gezegd, toen hij als Gouverneur-Generaal werd gepensioneerd en naar Nederland kwam. Toen Koningin Wilhelmina hem in audiëntie ontving, zei zij tegen hem: Mijnheer van Heutz, ik wil nog graag dankbaar gebruik maken in de toekomst van uw waardevolle adviezen. Van Heutz antwoordde daarop: Majesteit, vraagt u nooit adviezen aan degenen die geen verantwoordelijkheid dragen. Dat was een waar woord van een man met grote ervaring.

Bij artikel 46a komen wij op een pijnlijke zaak, want ten slotte draait alles om geld. Er wordt een heffing opgelegd aan de werkgevers ter financiering van het onderricht, voor scholing en vorming. Dat is natuurlijk een groot woord. Wat zegt men daarmee? Men zegt daar helemaal niets mee. Wat is scholing? Wat is vorming? Men mag toch aannemen dat een werknemer, die waardig gekeurd wordt in een bedrijf te werken, scholing heeft en gevormd is? Wat moet hij dan nog verder voor scholing en verder voor vorming? Ik zie hier alleen maar deze opzet, dat via deze heffing de organisaties wel zo goed zullen zijn het scholings- en vormingswerk ter hand te nemen en dan worden zij ook nog eens op deze wijze gespekt.

Er is een precedent, waarop ik wil wijzen. Wij hebben namelijk sinds 1971 de wonderlijke instelling in de c.a.o. van stichtingen, die men 'sociale fondsen' noemt, waarbij de werkgevers verplicht worden grote sommen af te dragen aan deze fondsen. Die worden volkomen ongecontroleerd geïnd. Niemand weet hoeveel het is, niemand weet waar het naar toe gaat, niemand weet wat men ermee doet. In de c.a.o. staat o.a. als doelbestemming, dat 52% van de baten van die fondsen moet worden besteed aan vakonderwijs en scholings- en vormingswerk.

De ondernemers die in de vergaderingen van hun organisaties daartegen protesteerden kregen te horen: 'U hebt niets over voor het vakonderwijs in uw eigen groep. U bent asociaal, u verstaat uw tijd niet.' Ik heb de zekerheid dat nooit een cent van die 52% aan vorming en vakonderwijs is besteed. Vormingswerk, scholing en vakonderwijs gebruikt men als dekmantel voor het naar zich toe halen van geld zonder dat er enige prestatie tegenover staat, een zeer ernstig verschijnsel!

Ik ben mij ervan bewust nare waarheden te hebben moeten zeggen. De waarheid is echter meestal hard en niet prettig. Veelal wordt de mensen die de waarheid zeggen en de werkelijkheid zien gebrek aan visie verweten. Welnu, wij hebben visie en lopen niet met het hoofd in de wolken.

De Voorzitter: Toen u sprak over de kandidaatstelling, zei u: een derde, ten minste 30. Ik wijs erop dat men met 30 kan volstaan.

De heer Van Heijningen: Er moeten ten minste 30 handtekeningen zijn.

De Voorzitter: Men kan volstaan met 30.

De heer Van Heijningen: De kandidaten die niet mee willen doen aan de lijsten van de georganiseerden worden op één lijst geveegd. In het verleden heb ik het meegemaakt dat mensen die zeer respectabele organisaties vertegenwoordigden welke het echter niet waardig werden gekeurd deel te nemen aan het georganiseerd overleg, werden verplicht op een lijst met de EVC te gaan staan. Daar was niets tegen te doen. In onze democratie kunnen wij dit niet dulden.

De heer Hoegen Dijkhof: Mijnheer de Voorzitter! Voor de oorlog was ik fiet-senmaker, vulstationbediende, automonteur. Ik ben dan ook niet zo'n goed spreker als de academisch gevormde lieden die mij voorgingen op dit spreekgestoelte. Ik ben maar een gewone jongen. Na de oorlog heb ik op verzoek de auto van een kennis gerepareerd. Ik heb niet gedroomd van het ondernemerschap maar ik ben wel ondernemer geworden. Het is begonnen met die auto.

De heer Van Heijningen heeft zojuist gezegd, dat ondernemers geen tijd hebben voor die onzin. Na de oorlog is het begonnen. Ik moest op mijn fietsje naar Varsseveld rijden. Met niets in de hand aan het einde van de week moest ik toch mijn plicht doen. Ik had het ideaal er iets beters van te maken, het beter te doen dan mijn bazen het mij hadden laten zien.

Onze organisatie telt op het ogenblik 250 medewerkers. De omzet van ondernemingen belooft zo'n f 55 mln. Lang voor de wetgever het verplicht stelde hadden wij een personeelsvertegenwoordiging, niet 3 man groot, zoals de wet voorschrijft, maar 27. Elke afdeling met meer dan 15 mensen mag iemand benoemen. Ieder filiaal, hoe klein ook, mag iemand benoemen. Deze mensen hebben samen met de directie een reglement vastgesteld.

Bovendien hebben wij nog een ondernemingsbestuur. Daarvan maak je deel uit uit hoofde van je functie. Draag je verantwoordelijkheid, dan moet je ook bevoegdheden hebben om die verantwoordelijkheid te kunnen waarmaken. Van bevoegdheden zonder verantwoordelijkheden komen misstanden. Ik ben het volkomen eens met de door de heer Van Heijningen aangehaalde uitspraak van de heer Van Heutz.

Het pad van onze onderneming ging niet over rozen. Veelal werd geïnvesteerd van de winst die wij nog moesten maken. Vele slapeloze nachten heb ik gehad. Ons bedrijf groeide en bloeide tot 1965. Toen werd een begin gemaakt met de geleide economie. Beslissingen die wij gezamenlijk in eigen bedrijf plachten te nemen werden voor en namens ons genomen. Vroeger werden bij ons lonen naar prestatie betaald. Wij hadden al winstdelingen, provisies, ingevoerd. Doelstelling van ons bedrijf is continuïteit. Daarvoor is winst nodig, niet als doel maar als middel.

Wij vinden onze onderneming een vrijwillig samenwerkingsverband. Wij hebben geen slaven in dienst. Iedereen die bij ons komt, komt op vrijwillige basis, omdat wij iemand zoeken. Wij zeggen tegen de man of vrouw wat wij graag gedaan willen hebben. Hij of zij doet dat.

Ik heb er ernstig bezwaar tegen dat de lonen door de sociale partners worden vastgesteld en de prijzen mede door de overheid worden gecontroleerd. Dat heeft er in onze onderneming toe geleid dat sectoren die vroeger overschotten opleverden, zoals de sector dienstverlening en de werkplaatsen, nu tekorten veroorzaken.

Ons ondernemingsbestuur maakt jaarlijks een plan. Dat wordt bekendgemaakt aan de personeelsvertegenwoordiging. Een ieder kan er zijn zegje over doen. Iedereen praat mee over investeringen, nieuwe agentschappen en reclamebudgetten. Voor 1979 kunnen wij echter geen sluitende begroting meer maken. Het is ondoenlijk het mes in het personeelsbestand te zetten. De recentelijk opgelegde verhogingen plaatsen ons voor moeilijkheden. Zelfs de gebudgetteerde kosten blijken niet meer te kloppen. Zij zijn weer hoger. Gelet op mijn standpunt dat bevoegdheid en verantwoordelijkheid bij elkaar horen krijg ik steeds meer moeite met de voorgestelde wijziging van de Wet op de ondernemingsraden. Ons vrijwillig samenwerkingsverband is voor mij heilig. Ik zie het als een harmoniemodel. Ik neem er met volle overtuiging aan deel, ofschoon ik bezig ben met het voorbereiden van mijn aftocht. Als je eenmaal 55 bent moet je maatregelen nemen om ervoor te zorgen op je 60-ste weg te zijn. Tegenwoordig ben ik president-directeur. Ik heb een algemeen directeur met vier adjuncts. Zij hebben mijn functies overgenomen. In harmonieus samenspel hebben wij steeds ieder gegeven waarop hij recht heeft, loon naar prestatie. Dit is ons niet langer mogelijk. Wij worden bovendien opgezaald met een ondernemingsraad die gebaseerd is op het conflictmodel. Met angst en beven hebben enkele mensen uit onze onderneming kennis genomen van de nieuwe elementen in de ondernemingsraad. Wij hebben er de grootste moeite mee dat de bestuurder – mijn opvolger neemt hetzelfde standpunt in – er niet meer in zit. Over de middelen in de onderneming wordt beschikt door een bedrijfscommissie die ons vreemd is. Wij kennen haar niet en hebben er geen contact mee. Wij hebben kortom vreselijk veel moeite met de voorgestelde wetswijziging. Op grond van het conflictmodel dat in het wetsontwerp is vervat moet de Eerste Kamer er 'neen' tegen zeggen.

Ik vestig tot slot de aandacht op onze brief van 15 juni 1978.

Mevrouw **Van der Meer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag een vraag stellen aan de heer Zeegers, die heeft verwezen naar het beroep dat men kan doen op de ondernemingskamer in Amsterdam, voor zover nodig. Kan hij uitleggen wat hij bedoelt met een doelmatige toetsing van de ondernemingskamer in Amsterdam?

De heer Zeegers heeft gezegd, dat het zelfstandig ondernemerschap met zich brengt, dat door de ondernemer risico wordt gedragen. Omdat dat risico bij de ondernemer ligt, zouden de werknemers zich zijns inziens terughoudender moeten opstellen. Kan hij zich ook voorstellen, dat de situatie omgekeerd is? Kan hij daarop dan een antwoord geven?

De heer Van Heijningen verwijst naar artikel 37 en zegt dat er geen garantie is dat het deskundigen zijn. Daardoor zouden de ondernemers hun tijd op een andere manier beter willen besteden. Is hij ervan overtuigd, dat er in die onderneming geen werknemers zijn die deskundig kunnen zijn om in die ondernemingsraad te kunnen participeren? Als die ondernemers hun tijd zoveel beter kunnen besteden wegens de ondeskundigheid van de participerende werknemers in de ondernemingsraad, waarom dient die ondernemer dan per se voorzitter van die ondernemingsraad te zijn?

Artikel 46a betreft de scholing en vorming. Ik meen dat de heer Van Heijningen hier een geheel andere kant is opgegaan. Die scholing en vorming dient juist om leden van de onderneming die in een ondernemingsraad willen participeren zodanig te scholen en te vormen, dat zij naar behoren in die ondernemingsraad kunnen participeren. Als ik zijn op- en aanmerkingen ten aanzien van de artikel 37 en 46a bijeen voeg, ontdek ik daarin een innerlijke tegenstrijdigheid.

De heer Van Heijningen heeft naar artikel 32a verwezen, waar hij een analogie met de PBO heeft geconstateerd. Ik verwijs naar het verhaal van de heer Zeegers in eerste instantie ten aanzien van de christelijke schrijvers. Ik meen dat PBO's een uitvinding zijn van katholieke schrijvers, althans schrijvers met een religieuze achtergrond.

De heer Hoegen Dijkhof heeft ineens de tegenstelling tussen harmonie-model en conflictmodel ontdekt. Is hij van mening dat de Wet op de Ondernemingsraden de enige aanleiding is voor een conflictmodel in een onderneming? Kan hij zich voorstellen dat daarvoor andere argumenten gelden? Kan hij aangeven welke dat zijn?

De heer **Zeegers**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de instelling van de ondernemingskamer ging het erom dat men zich daarop zou kunnen beroepen – zo is het vandaag nog – in enkele welomschreven gevallen. Dat kan bij voorbeeld wanneer een ondernemer de verplichting tot het overleggen van jaarrekeningen niet nakomt. Het is ook mogelijk, wanneer de gang van zaken in een onderneming in een wanorde uitloopt. Zo gebeurde het in een kleine onderneming, dat twee broers van ongeveer 60 jaar elkaar bevochten, waarbij het personeel tussenbeide moest komen. Als dergelijke dwaze dingen gebeuren, kan de ondernemingskamer ingrijpen. Dat is echter iets geheel anders dan waarom het hier gaat. Het gaat mij om de reeks van bevoegdheden die wordt toegekend in art. 25. Ik lees daar onder andere de overdracht van de zeggenschap over de onderneming of een deel daarvan, het vestigen van dan wel het overnemen of afstoten van zeggenschap over andere ondernemingen, beëindiging van werkzaamheden in de onderneming, belangrijke inkrimpingen, uitbreidingen of andere wijzigingen, belangrijke wijzigingen in de organisatie, wijziging van de onderneming, de plaats waar zij uitvoert enzovoorts. Dat zijn allemaal dingen die naar ik meen aan de ondernemer waren overgelaten. Hij moet na rijp beraad tot bepaalde beslissingen komen. Dat is een kwestie van beleid. Als iemand een onderneming verplaatst of bepaalde investeringen doet, is dat toch niets onrechtmatigs, zoals in het geval men niet aan zijn wettelijke verplichtingen voldoet. Die ondernemer doet het, of het nu goed is of slecht. Wanneer de ondernemer dit soort niet onwetmatige beslissingen neemt, moet in het nu voorgestelde wetsontwerp de ondernemingskamer ter zake het laatste woord hebben. Daartegen heb-

ben wij bezwaar, niet omdat ik de ondernemingskamer niet vertrouwd of niet deskundig genoeg acht, maar omdat het hier gaat om een visie van de ondernemer, die het moment aangebroken acht om een bepaalde beslissing te nemen. De ondernemingskamer kan naar mijn mening die verantwoordelijkheid niet van de ondernemer overnemen. Zij kan zo'n beslissing niet annuleren. Pas op den duur zal blijken, of zo'n beslissing goed of slecht is. De ondernemer voelt dit nu juist met zijn Fingerspitzengefühl aan! Dikwijls zit hij daarbij goed, maar ook wel eens fout. Ik ontken dat de ondernemingskamer voldoende geëquipeerd is om dat soort beslissingen te kunnen nemen. Het zijn zelf geen ondernemers, al zijn het heel bekwame mensen. Zij kunnen de verantwoordelijkheid van de ondernemer niet overnemen. Daarom gaat het. Het gaat om een doelmatigheidstoetsing.

Wat het risico betreft, lopen natuurlijk ook de werknemers risico's. Er moeten echter vaak beslissingen worden genomen die pijnlijk zijn, die men geneigd is uit te stellen. Zo is de menselijke neiging nu eenmaal. Er komt echter een moment dat een bepaalde beslissing moet worden genomen. Ik kan mij goed indenken dat een ondernemer naar eer en geweten, niet om zijn zak te spekken, maar ter wille van de toekomst van de onderneming van mening is om een bepaalde beslissing te nemen, mede in verband met de buitenlandse concurrentie. Hij wil bepaalde maatregelen in de structuur van de onderneming nemen, die met zich kunnen brengen dat arbeidskrachten worden afgestoten, hoe verdrietig en pijnlijk dat voor betrokkenen ook is. Dat zal echter toch moeten gebeuren. Ik vind het volkomen menselijk dat men dan zo'n beslissing wil uitstellen, omdat het een ellendige gedachte is dat collega's op straat komen te staan. Toch kan het voorkomen, dat zoiets moet gebeuren en dat het wordt erkend, ook door vakbonden zelf, omdat men de rest moet redden. Doet men dat niet dan kan men, de internationale situatie in aanmerking genomen, zijn hoofd niet boven water houden. Ik erken de risico's die arbeiders lopen dus evenzeer. Daaraan moet evenzeer zwaar worden getild. Een goede ondernemer zal dat ook doen. Hij moet echter wel in staat zijn een beslissing te nemen die schijnbaar indruist tegen het directe belang van zijn werknemers, terwijl hij daarmee het bedrijf op den duur redt. Het gaat erom het schip niet te laten zinken.

De heer **Van Heijningen**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Van der Meer heeft drie vragen naar aanleiding van mijn betoog gesteld. Zij heeft over artikel 37 de zeer scherpzinnige opmerking gemaakt, dat een ondernemer kennelijk geen tijd heeft om in de bedrijfscommissie te gaan zitten, maar wel om de ondernemingsraad voor te zitten. Je kunt het hele ding natuurlijk beter helemaal niet hebben. Van de heer Hoegen Dijkhof heeft men al gehoord, dat ieder goed geleid bedrijf – als een bedrijf niet goed wordt geleid gaat het ten onder – al een vorm van inspraak, van personeelsberaad heeft. Daarvoor hebben wij de wet dus helemaal niet nodig. Wanneer de ondernemer zijn tijd daaraan besteedt, is dat zinvol. Dan heeft hij contact met zijn medewerkers, met de mensen van wie hij het hebben moet en van wie het bedrijf afhankelijk is. Dan is het zinvol dat een deel van die kostbare tijd wordt afgezonderd om de ondernemingsraad voor te zitten of bij te wonen.

Het is natuurlijk iets anders met die bedrijfscommissie, want die heeft niets met het bedrijf te maken. In het bemoeien met andermans zaken zijn wij in Nederland erg sterk. Het is echter een eigenschap die wij zo veel mogelijk moeten proberen te bestrijden. Wij moeten dan ook geen commissie in het leven roepen, die juist die negatieve eigenschap dreigt aan te moedigen.

Artikel 46a betreft scholing en vorming. Natuurlijk ben ik er voor, dat iedereen zo veel mogelijk scholing en vorming krijgt. Zouden wij dit nu niet beter aan het eigen initiatief van de betrokkenen kunnen overlaten? Een werknemer die er behoefte aan heeft, zijn blik te verruimen en zijn kennis te verrijken, heeft enorm veel mogelijkheden om de studie ter hand te nemen op volkomen vrijwillige basis. Waarom moet daarvoor scholings- en vormingswerk komen? Denk erom, het is een besmet begrip! Wij weten alle-

maal, dat de jeugd die verplicht wordt dit bij te wonen, saboteert. Ik vind het een gezonde reactie van onze werkende jeugd als men zegt: naar die onzin gaan wij niet. Immers, de kwaliteit van het gebodene is natuurlijk beneden alle peil.

Wat een hoogmoed is het als je iemand wilt vormen! Wat een hoogmoed hebben deze vormingswerkers! Die komen toch meestal uit de hoek van de vakbonden. Zij pretenderen, dat zij andere, aan hen gelijkwaardige mensen kunnen vormen. Dit is een dwaas en hoogmoedig standpunt.

De heer **Mol**: Mijnheer de Voorzitter! Waar haalt de heer Van Heijningen de hoogmoed vandaan om ons al deze zaken uiteen te zetten? Alsof wij ze niet zouden weten!

De heer **Van Heijningen**: Ik doe het in alle nederigheid.

De heer **Mol**: Daarvan blijkt weinig!

De heer **Van Heijningen**: Mijnheer de Voorzitter! Wees ervan overtuigd, dat ik in alle nederigheid die hoogmoed betracht die ieder mens in volle vrijheid mag betrachten.

Zoals ik al heb gezegd, is het scholings- en vormingswerk een besmet begrip. Ik heb er al op gewezen, dat vanaf 1971 hiervan misbruik gemaakt wordt, namelijk dat men gelden naar zich toehaalt, terwijl er geen cent aan dit werk wordt besteed. Wees op uw hoede en sta dit niet toe! Wanneer er behoefte is aan scholing en vorming, moet er een goede bepaling komen, zodat er een waarborg is tegen misbruik.

Mevrouw Van der Meer heeft ten aanzien van het pbo-beginsel een heel scherpzinnige vraag gesteld. Met name na de oorlog is dit beginsel gepropageerd, vooral van katholieke zijde. Helaas zijn de protestants-christelijken in deze dwaasheid gaan meehollen en ten slotte heeft iedereen dat gedaan. De waan van de dag! Daarmee zitten wij nu opgescheept! Immers, iedereen is het erover eens, dat dit pbo-beginsel niet functioneert. Men kan mij dit niet verwijten, want voor zover mijn zwakke krachten dit toelieten, heb ik altijd mijn stem hiertegen verheven en heb ik zelfs de eer gehad, zeer vele mensen te mogen bijstaan die door dit toenmalige monster in moeilijkheden waren gekomen en werden gekraakt. Ik heb hen voor de rechter mogen verdedigen. Dat heb ik altijd een grote eer gevonden. Ik ben hier dus altijd tegen geweest. Juist omdat wij na de oorlog één keer gezien hebben waartoe dergelijke zotheden leiden, zeg ik: laten wij toch voorzichtig zijn en ons niet een tweede keer belachelijk maken!

De heer **Kloos**: Is de heer Van Heijningen van mening dat, omdat hij in de Eerste Kamer spreekt, voor hem de parlementaire onschendbaarheid geldt? Hij heeft namelijk een instituut, dat velen als achtenswaardig beschouwen, toch eigenlijk van diefstal beschuldigd. Met dit instituut bedoel ik de vakbeweging.

De heer **Van Heijningen**: Ik heb de vakbeweging niet beschuldigd van diefstal. Dit kan hoogstens betrekking hebben op het niet voldoen aan een wettelijk voorschrift. Dit is iets anders dan diefstal. Ook achtenswaardige instituten mogen wij aan kritiek blootstellen. Ik meen, dat de Kamers alleen bestaan om het achtenswaardige instituut van de Kroon te controleren. Als het nodig is, heeft men ook kritiek op de dienaren der Kroon. Als het instituut achtenswaardig is, mijnheer de Voorzitter, waar blijft uw Kamer dan, wanneer zij geen kritiek zou mogen uitoefenen? Gaat u dan naar huis en laat het aan de Kroon over!

De heer **Van Veen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er toch behoefte aan, bij één onderdeel een kleine kanttekening te plaatsen. Met betrekking tot dit wetsontwerp hebben de vakbeweging en wij in het kader van de gezamenlij-

ke vorming en opleiding van een ondernemingsraadgeving een samenwerkingsverband gecreëerd, dat zich richt op de vorming die nu in discussie is. Ik zal geen technische termen noemen en ik zal mij er ook niet verder in bewegen. Ik wil alleen zeggen, dat wij er gezamenlijk nauwgezet op toezien, dat de ter beschikking staande middelen goed worden besteed. Er zijn dus vormingsinstituten die onder gezamenlijk toezicht staan. Dit werkt bevredigend. Dit gebeurt niet tot tevredenheid van de heer Van Heijningen. Dat kan gelukkig ook.

De heer **Van Heijningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid en in staat u de documenten te doen toekomen, waaruit blijkt, dat wat ik hier gezegd heb, volkomen verantwoord is. Ik maak mij dan ook niet de minste zorg over de onschendbaarheid die ik hier niet zou hebben. De waarheid is altijd onschendbaar!

De heer **Hoegen Dijkhof**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben erg veel moeite met het opvolgen van het stelsel van de tripartite samenstelling, dus van werkgevers, werknemers en overheid. Wij zijn ook leden geworden van BO-VAG, FME en VNO, omdat wij het hiermee niet eens waren. In Nederland wordt verondersteld, dat als de werkgevers zeggen dat iets zo is, alle werkgevers daar achter staan. Wij zijn er het bewijs van dat dit niet zo is. Het KNO is een oppositie in de werkgeversorganisaties. Wij zeggen: heren, jullie zijn al te vaak, daar waar je pal zou moeten staan, overstag gegaan en hebt niet gehonoreerd wat je met ons afgesproken hebt. Dit is één van de zaken waarin de kiem ligt van de eerste conflicten.

Hiervan zal ik een klein voorbeeldje geven. Toen de kwestie van de prijscompensatie aan de orde was en de kranten bol stonden van de woorden 'wij kunnen het niet meer betalen; het kan echt niet meer', was er een vergadering in Deventer, waarin werd besloten, absoluut geen prijscompensatie toe te kennen. De mensen die daarbij aanwezig waren zeiden: wij hebben daarvan erg veel hoofdpijn; vroeger wisten wij niet waar wij met de fietsen heen moesten, maar nu komen wij ze tekort; als wij moeten staken, is dat een ontzettend nare zaak en wij doen liever niet mee; als de groten ons toch weer laten vallen, laten wij hun dat nu zeggen en laten wij die prijscompensatie in godsnaam maar geven. Toen wij besloten hadden, de poot stijf te houden, werd er op de televisie afgekondigd, dat het bestuur van de Raad van Werkgeversverbonden had besloten, de volledige prijscompensatie toe te kennen. De beslissing van de achterban stond hier pal tegenover. De werkgeversorganisaties hebben in dit geval de achterban gewoon genegeerd en een ander besluit genomen.

Mevrouw Van der Meer doelde er met haar vraag op, dat zij in de onderneming het conflictmodel niet ziet zitten.

Mevrouw **Van der Meer**: U zegt echter, dat het wetsontwerp inzake de ondernemingsraden tot een conflictmodel in de onderneming leidt.

De heer **Hoegen Dijkhof**: Dit is bepaald het geval. Bij ons nemen leden van het ondernemingsbestuur – en wij noemen dat geen ondernemingsraad – uit hoofde van hun functie daarin zitting. Als iemand verkoopleider is, draagt hij een bepaalde verantwoordelijkheid. Hij maakt dan deel uit van dat bestuur. Als hij filiaalleider is, maakt hij er ook deel van uit. Dit geldt ook voor de adjunct-directeur.

Nu worden er mensen gekozen en of die nu wel of niet deskundig zijn, doet niet ter zake. Nu zeggen wij: de wetgeving van de economie is er voor een onderneming 'to be or not to be'. Die kunnen wij niet aan de kant zetten. Als men ons al het geld geeft en zegt, dat wij er maar een speeltuin van moeten maken, zijn wij daartoe wel in staat.

Wij moeten echter meer baten dan kosten hebben, want anders komen wij niet uit. Wij zijn gedoemd, ons beleid af te stemmen op de wetten van de economie. Als wij onvoldoende geld in de pot hebben, kunnen wij wel eens een jaar interen, maar als wij bij voortdurend beslissingen nemen ten aan-

zien van begrotingen die niet kloppen, dan gaan wij failliet. Er komt dan misschien wel een bedrijfsbezetting, maar je gaat er toch aan. Dat is niet in het belang van de werknemers en de kapitaalverschaffers. De kapitaalvernietiging is in Nederland in volle gang; men kan dat iedere dag zien.

De personeelsvertegenwoordiging keurt bij ons het beleid van de directie en het ondernemingsbestuur goed en die staat daar achter. Dat noem ik democratie. Die vertegenwoordiging heeft dan moeite met het opnemen van een vakbondsvertegenwoordiger en het kiezen van een voorzitter, die wij misschien helemaal niet willen hebben. In mijn onderneming ben ik er niet zo bang voor dat die infiltratie direct zal plaatsvinden, want die aanval is al eens geplatst. Men heeft al eens getracht, onze onderneming plat te leggen. Die poging heeft de vakbeweging gelukkig, moet ik zeggen gestaakt. Men heeft toen pamfletten rondgestrooid in Doetinchem met de tekst 'boycot Hoegen Dijkhof', omdat Hoegen Dijkhof de klok terug wilde zetten. Dat wilde hij echter niet, want hij wilde de jonge mensen een betere kans geven.

De **Voorzitter**: Mevrouw Van der Meer heeft gevraagd, zo de nieuwe wet tot conflicten zou kunnen leiden, of u zich kunt voorstellen dat ook andere zaken in de onderneming tot conflicten kunnen leiden. Begrijp ik u goed dat u zich dat kunt voorstellen?

De heer **Hoegen Dijkhof**: Voor mij is de zeggenschap onverbrekkelijk verbonden met de eigendom. U ruimt de bedrijfscommissie bevoegdheden in, die inhouden dat de ondernemer zijn ruimten en gelden moet fourneren. U kunt deskundigen benoemen en de bedrijfscommissie kan met de ondernemingsraad net uithalen wat zij wil; de ondernemer mag alleen betalen. Dacht u nu heus dat er dan nog sprake is van een vrijwillig samenwerkingsverband? De meeste grote jongens wonen al in Zwitserland of aan de kust van Zuid-Frankrijk. Ik ben nog hier en ik steek mijn nek uit, alhoewel ik weet dat dat gevaarlijk is, omdat ze je dan allemaal bij je kop pakken. Dat mag men bij mij echter doen. Ik sta hier wel oprecht te praten in het belang van de mindere, van de werknemers, want die vormen de grootste consumentengroep. Men kan de werkloosheid oplossen door het nemen van verstandige beslissingen, die niet gebaseerd zijn op gemiddelden. Ik zal hiervan een voorbeeld geven. In de c.a.o. wordt erover gesproken dat er ruimte is voor 3%. Dat gemiddelde bestaat uit zeer goed draaiende ondernemingen, met veel winst. Die bedrijven hebben veel ruimte en die zouden veel meer kunnen doen. Het bestaat echter ook uit ondernemingen die al in de rode cijfers zitten.

De **Voorzitter**: Het in dit land gevoerde loonbeleid is niet aan de orde.

De heer **Hoegen Dijkhof**: Vroeger vormden de beloningen wél een zaak van de ondernemingsraad. Du moment dat er een ondernemingsraad was, heeft de vakbeweging deze onderhandelingspositie voor zich opgeëist. Naar mijn mening heeft dat hiermee te maken.

De heer **Mol** (PvdA): Degenen die niet absoluut de meerderheid hebben, nemen in een democratie toch een belangrijk deel van de spreektijd voor hun rekening. Dat is niet erg, maar dan moet er wel in dubbele zin gebruik van worden gemaakt. Als ik het goed heb begrepen, bent u niet alleen hierheen gekomen om uw bezwaren tegen de wijzigingen van de Wet op de ondernemingsraden uiteen te zetten, maar hebt u eigenlijk bezwaren tegen de wet, hoe die ook zou worden geconstrueerd. U hebt er dus in het algemeen bezwaar tegen. U hebt verder, met degenen die u hebben geholpen, een aantal uiteenzettingen gegeven van maatschappelijke problemen die zich naar uw oordeel voordoen. Die problemen worden dan niet op de juiste wijze aangepakt.

U hebt gesproken vanuit een zekere bewogenheid en u hebt gesproken van de manier waarop u zich met uw bedrijf identificeert. De ruimte, die u

hebt en waarop u in ons rechtsbestel aanspraak kunt maken, hebt u gehanteerd om een hobby in het zakelijke leven een zekere vorm te geven. U hebt daarbij mensen betrokken die op vrijwillige basis meedoen. Ik neem aan dat daarin wel degelijk tegenstellingen en conflicten aan de orde komen.

U moet mijn vraag niet op uw eigen bedrijf betrekken, maar in haar algemeenheid bezien, want het parlement is gehouden, wetgeving te maken voor gevallen waarin verschillen van belangen aanwezig kunnen zijn. Vindt u het zo gek dat medewerkers, die aan een bedrijf zijn verbonden, ook initiatieven nemen om iets tot stand te brengen en te bereiken in hun eigen belang? Dergelijke zaken moeten een even grote plaats hebben in ons rechtsbestel als de ruimte die u hebt om datgene te doen wat u hebt gedaan en wat u bezig bent te doen. Als u die twee wegen ziet – het recht en het belang waarvoor u opkomt en het recht en het belang van alle anderen die ook voor hun rechten opkomen – dan is er behoefte aan het smeden van een raamwerk om die wegen uit te balanceren. Ik ben van mening dat u te sterk de nadruk legt op de rechten van de ondernemer, hoewel het een belangrijk recht is in onze samenleving. Erkent u het recht van degenen die daarbij verder kunnen worden betrokken – ook al is dat op vrijwillige basis – om zich sterk te maken en om voor hun belangen op te komen in een rechtsregeling?

De heer **Hoegen Dijkhof**: Ik heb gezegd dat wij een personeelsvertegenwoordiging hebben van 27 mensen.

De heer **Mol** (PvdA): U moet het niet op uw bedrijf betrekken.

De heer **Hoegen Dijkhof**: Wij hebben dus in de praktijk gebracht dat die mensen recht hebben, mee te spreken over sociale aangelegenheden. Dat staat in het reglement. Wanneer ik zeg dat de zeggenschap is verbonden met de eigendom, dan wil dat niet zeggen dat wij moeite hebben met medezeggenschap.

Ik kan daarvan een voorbeeld geven. Wie zegt bij ons welke onderdelen er moeten komen? Als men dat op zuiver economische basis doet, gaat men na wat slow moving en fast moving parts zijn en dan komt er wat uit. Dat doen wij echter niet; wij zeggen dat de man van de werkplaats, die de auto kent, mag bepalen wat in het assortiment moet worden opgenomen. Die man heeft immers de hoofdpijn als iets er iedere keer niet is en hij kan dan zijn produktiviteit niet waarmaken. Dat stukje medezeggenschap is gewoon zeggenschap van die man, want de filiaalleider moet die zeggenschap honoreren. Mensen die in een vrijwillig samenwerkingsverband werken, krijgen direct te horen wat de onderneming is, wat de doelstellingen zijn, welke de manieren van presentatie zijn en wat de reglementen zijn. Wij hebben dan te maken met de buitenwacht. Die wordt gevormd door de werknemers- en de werkgeversorganisaties in Nederland. Die organisaties zorgen ervoor – om met Wim Kan te spreken – dat wij 's morgens in de krant lezen wat wij nu weer willen. Daarmee hebben wij erg veel moeite. Wij hebben daarmee vooral moeite wanneer er organisaties zijn die met een hele achterban afspreken dat zij een bepaalde richting uitgaan en dat zij absoluut 'ja' zullen zeggen, terwijl zij daarvan de volgende dag 'neen' maken. Dat gebeurt zowel in de werknemers- als in de werkgeversorganisaties.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van de vragen van mevrouw Van der Meer heeft u een uiteenzetting gegeven, zodat wij u kunnen danken voor de gegeven antwoorden.

De heer **Beuth**: Mijnheer de Voorzitter! Dames en heren! Ik wil op enigszins originele wijze aanvangen door u een paar van mijn aforismen voor te lezen. Gehoorzaamheid aan zijn partij hangt als zwaard van Damocles boven het geweten van de politicus. De waan van de dag wekt de kater van morgen. Tegen kortzichtigheid helpt geen partijbril. Helaas zijn notabelen soms 'not able'. De ware dienaar is niemands knecht. Hierbij zeg ik aansluitend dat de Eerste Kamer niet de knecht van de Tweede Kamer is, maar daarentegen de waakhond.

Ik heb niet veel toe te voegen aan wat ik heb geschreven. Ik zie in de formele begrenzingsen in de wet – ik hoop dat u hiertegen neen zult zeggen – een grensoverschrijving. Ik ben een groot voorstander van inspraak, anders stond ik hier niet. Ik spreek in, maar ik pretendeer niet dat ik meebeslis. Dat doet u.

Ik ben verder van mening dat een ondernemer in de huidige tijd die het begrip inspraak niet weet waar te maken, zich zelf uitschakelt. Laat hem dit maar doen.

Wij moeten ervoor oppassen dat de leden van een ondernemingsraad binnen de onderneming een nieuwe elite vormen. Elite komt af van eligere = verkiezen. U behoort dus als leden van een Eerste Kamer tot een elite. Dit is voor mij helemaal geen scheldwoord. Het is het echter geworden, omdat elke elite misbruik maakt van zijn macht en ten onder gaat. Dit bewijst de historie.

Ik heb eigenlijk alles al gezegd wat ik te zeggen heb. Van inspraak moet men geen misbruik maken. Hiervan heb ik graag een voorbeeld willen geven.

De **Voorzitter**: Wij zullen met belangstelling de overwegingen die vanmiddag naar voren zijn gebracht van verschillende zijden, in onze overwegingen betrekken. Ik dank allen voor hun inbreng in dezen en wens u wel thuis.

Sluiting 15.36 uur.

De Voorzitter van de vaste Commissie voor Sociale Zaken,
Franssen

De griffier voor het wetsontwerp,
Ploos van Amstel